

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

HOZIRGI O'ZBEK HIKOYACHILIGIDA SYUJET VA UNING TURLARI

BOTIROVA SHOHSANAM OG'ABEK QIZI
OSIYA XALQARO UNIVERSITYETI

Annotatsiya: Mazkur maqolada hozirgi o'zbek hikoyachiligida syujet va uning turlari masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Hikoya janrining zamonaviy adabiy jarayondagi o'rni, syujet qurilishining o'ziga xos xususiyatlari hamda badiiy voqelikni ifodalashdagi ahamiyati yoritib beriladi. Tadqiqotda syujetning an'anaviy va zamonaviy shakllari o'rganilib, ularning hikoya janrida namoyon bo'lishi tahlil qilinadi. Jumladan, chiziqli syujet, parallel syujet, fragmentar (uzilgan) syujet hamda ochiq finalga asoslangan syujet turlari zamonaviy o'zbek hikoyachiligi misolida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, psixologik syujet, ichki konfliktga asoslangan syujet va retrospektiv syujet kabi shakllarning badiiy asar mazmunini ochib berishdagi roli tahlil qilinadi. Maqolada syujet va badiiy konflikt o'rtasidagi bog'liqlik hamda zamonaviy hikoyalarda inson ruhiyati, jamiyat va shaxs munosabatlari qanday ifodalanishi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hozirgi o'zbek hikoyachiligida syujet shakllari tobora murakkablashib, modernistik va psixologik yo'nalishlar kuchayib bormoqda.

Kalit so'zlar: hikoyachilik, syujet, chiziqli syujet, fragmentar syujet, konflikt, modernism.

Hozirgi o'zbek hikoyachiligida syujet va uning turlari masalasi adabiyotshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hikoya janri qisqa hajmli bo'lishiga qaramay, unda murakkab hayotiy voqealar, inson ruhiyati va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar badiiy tarzda ifodalanadi. Shu sababli syujet hikoyaning asosiy strukturaviy elementi sifatida katta ahamiyatga ega. Syujet orqali yozuvchi voqealarni ma'lum tartibda joylashtiradi, konfliktni ochadi va asarning g'oyaviy mazmunini yuzaga chiqaradi. Syujet badiiy asardagi voqealar tizimi bo'lib, ular bir-biri bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. An'anaviy adabiyotshunoslikda syujet bir necha bosqichlardan iborat deb qaraladi: ekspozitsiya, tugun, voqealar rivoji, kulminatsiya va yechim. Biroq zamonaviy o'zbek hikoyachiligida bu klassik tuzilma har doim ham qat'iy saqlanmaydi. Aksincha, ko'plab hikoyalarda syujet erkin shaklda, fragmentar yoki ochiq yakunli tarzda beriladi. Bu esa adabiy tafakkurning yangilanayotganidan dalolat beradi. Hozirgi o'zbek hikoyalarida syujet ko'pincha oddiy hayotiy voqealardan boshlanadi, ammo asosiy e'tibor tashqi harakatlarga emas, balki ichki ruhiy jarayonlarga qaratiladi. Insonning kechinmalari, o'y-fikrlari, ichki kurashlari syujetning markaziga aylanadi. Shu sababli zamonaviy hikoyachilikda psixologik syujetlar keng

tarqalgan. Bunday hikoyalarda voqealar emas, balki insonning ichki dunyosi asosiy o'rinni egallaydi.

Zamonaviy o'zbek hikoyachiligida syujetning bir necha turlari mavjud. Ularning birinchisi chiziqli syujet bo'lib, unda voqealar vaqt bo'yicha izchil rivojlanadi. Bunday hikoyalarda boshlanish, rivojlanish va yakun aniq ko'rinadi. Ikkinchi tur — fragmentar syujet bo'lib, unda voqealar uzilgan, bo'lak-bo'lak shaklda beriladi. Bu usul o'quvchini fikrlashga undaydi va hikoyaning badiiy ta'sirini kuchaytiradi. Shuningdek, parallel syujet ham zamonaviy hikoyalarda keng qo'llaniladi. Bu turda bir nechta voqea chiziqlari bir vaqtning o'zida rivojlanadi va ular o'zaro bog'liq holda umumiy g'oyani ochib beradi. Retrospektiv syujet esa o'tmishga qaytish asosida quriladi. Unda hozirgi voqealar o'tmishdagi hodisalar bilan bog'lanadi va sabab-oqibat munosabatlari ochib beriladi. Ochiq finalga ega syujet ham zamonaviy hikoyachilikning muhim xususiyatlaridan biridir. Bunday hikoyalarda aniq yakun berilmaydi, o'quvchi o'zi xulosa chiqaradi. Bu esa asarning ta'sir kuchini oshiradi va uni ko'p ma'noli qiladi. Psixologik syujet esa inson ruhiyatini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, unda tashqi voqealardan ko'ra ichki kechinmalar ustunlik qiladi.

Syujetning muhim asoslaridan biri konflikt hisoblanadi. Konflikt bo'lmasa, syujet rivojlanmaydi. Hozirgi o'zbek hikoyachiligida asosan ichki konfliktlar — ya'ni insonning o'z vijdoni, qadriyatlari va jamiyat bilan kurashi yetakchi o'rinda turadi. Bu holat zamonaviy hikoyalarning psixologik chuqurlashuviga olib kelmoqda. Shuni aytganda, hozirgi o'zbek hikoyachiligida syujet masalasi murakkab va ko'p qirrali hodisa sifatida namoyon bo'ladi. An'anaviy syujet shakllari bilan bir qatorda zamonaviy, erkin va psixologik yondashuvlar ham keng qo'llanilmoqda. Syujet turlarining xilma-xilligi o'zbek hikoyachiligining badiiy imkoniyatlarini kengaytirib, uni yanada chuqur va ta'sirchan qilishga xizmat qilmoqda. Hozirgi o'zbek hikoyachiligida syujet va uning turlari masalasi adabiy jarayonning eng muhim nazariy va amaliy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hikoya janrida syujet voqealar tizimini tashkil etib, asarning g'oyaviy mazmunini ochib berishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy o'zbek hikoyachiligida syujetning an'anaviy shakllari bilan bir qatorda yangi, modernistik va psixologik yondashuvlar ham keng qo'llanilmoqda.

Xususan, chiziqli syujet bilan birga fragmentar, parallel, retrospektiv, ochiq finalga ega va psixologik syujet turlari faol ishlatilmoqda. Bu esa hikoyachilikda badiiy ifoda imkoniyatlarining kengayganini, yozuvchilarning inson ruhiyatini chuqurroq ochib berishga intilayotganini ko'rsatadi. Syujetning asosini tashkil etuvchi konflikt, ayniqsa ichki psixologik ziddiyatlar zamonaviy hikoyalarda yetakchi o'ringa chiqmoqda. Xulosa qilib aytganda, hozirgi o'zbek hikoyachiligida syujet murakkab, ko'p qatlamli va dinamik hodisa sifatida shakllanib bormoqda. U nafaqat voqealar ketma-ketligini ifodalaydi, balki

O'ZBEKISTON:

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

insonning ichki dunyosi, jamiyatdagi o'zgarishlar va ma'naviy qadriyatlarni badiiy aks ettirish vositasiga aylangan.

1. Zamonaviy o'zbek hikoyachiligida syujet turlarini chuqur o'rganish uchun adabiy tahlilga asoslangan maxsus ilmiy tadqiqotlarni ko'paytirish.

2. Hikoya janrini o'qitishda syujet turlari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar va tahlil darslarini keng joriy etish.

3. Yosh ijodkorlarni modernistik va psixologik syujet qurish uslublariga o'rgatish uchun seminar va ijodiy maktablar tashkil etish.

4. Zamonaviy o'zbek hikoyalarini jahon adabiyoti bilan qiyosiy o'rganishni rivojlantirish.

5. Hikoya janrida raqamli platformalar orqali yangi ijodiy tajribalarni ommalashtirish.

Hozirgi o'zbek hikoyachiligida syujet va uning turlari masalasini o'rganish natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, syujet hikoya janrining asosiy strukturaviy elementi bo'lib, u badiiy asarda voqealar tizimini shakllantiradi va g'oyaviy mazmunni ochib berishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Syujet orqali yozuvchi hayotiy voqelikni tartibli va badiiy ifoda etadi.

Ikkinchidan, zamonaviy o'zbek hikoyachiligida syujetning an'anaviy (chiziqli) shakli bilan bir qatorda yangi badiiy shakllar — fragmentar, parallel, retrospektiv, ochiq final va psixologik syujet turlari keng qo'llanilmoqda. Bu holat adabiy jarayonning yangilanayotganini ko'rsatadi.

Uchinchidan, hozirgi hikoyalarda tashqi voqealardan ko'ra ichki ruhiy kechinmalar va psixologik jarayonlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa syujetning psixologik chuqurlashuviga olib kelmoqda.

To'rtinchidan, syujetning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan konflikt, ayniqsa ichki (psixologik) konflikt zamonaviy hikoyalarda yetakchi o'ringa ega bo'lib, inson shaxsiyati va ma'naviy dunyosini ochib berishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Beshinchidan, syujet turlarining rang-barangligi o'zbek hikoyachiligining badiiy imkoniyatlarini kengaytirib, uni yanada ta'sirchan, chuqur mazmunli va zamonaviy adabiy jarayonga moslashgan holda rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Umuman olganda, hozirgi o'zbek hikoyachiligi syujet jihatidan murakkab va ko'p qatlamli tizimga ega bo'lib, u milliy adabiyotning rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Yo'ldoshev Q. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2015.
3. Adabiyot nazariyasi. Darslik. – Toshkent: Fan, 2012.
4. Islomov A. Hikoya janri va uning rivoji. – Toshkent: Tafakkur, 2018.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

5. Hamdamov U. Zamonaviy o'zbek nasri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
6. Turaev B. Badiiy asar poetikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.